

Джерела ілюстративного матеріалу

1. BILD Dir Deine Meinung [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.spiegel.de/spiegel/print>.
2. Spiegel [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://images.google.de/bild+dir+deine+meinung>.

Семенюк Татьяна. Особенности реализации категорий интертекстуальности и интериконичности в немецкоязычных поликодовых текстах. В статье рассматриваются и анализируются основные концепты текстовой диалогичности – интертекстуальность, интердискурсивность, интериконичность и интерсемиотичность, которые являются результатом интерсемиотического взаимодействия двух или больше семиотически осложнённых сообщений, так называемых поликодовых текстов. Уточняется понятие поликодового текста и выявляются основные маркеры интертекстуальных, интериконичных и интерсемиотичных связей на вербальном, визуальном и вербально-визуальном уровнях.

Ключевые слова: текст, претекст, дискурс, поликодовый текст, интертекстуальность, интердискурсивность, интерсемиотичность и интериконичность.

Semeniuk Tetiana. Peculiarities of Realization of the Categories of Intertextuality, Intericonicity and Intersemiotics in German Polycode Texts. This article deals with the analysis of the main concepts of textual dialogism – intertextuality, interdiscursivity, intersemiotics and intericonicity as a result of intersemiotic interaction of two or more semiotic complicated texts, called polycode texts. Extensive attention has been paid to the notion of polycode text and the markers of intertextual, intericonic and intersemiotic relations of polycode texts on the verbal, visual and verbal–visual levels.

Key words: text, pretext, discourse, polycode text, intertextuality, interdiscursivity, intersemiotics and intericonicity.

Стаття надійшла до редколегії
16.03.2013 р.

УДК 81'42:32

Світлана Соколовська

Політична дискурсологія: проблеми й перспективи розвитку

У статті розглянуто питання, які розкривають предметну галузь політичної дискурсології як нового наукового напрямку. Основну увагу сфокусовано на дослідженні сутності феномену політичного дискурсу, підходів до його інтерпретації з урахуванням інституціональних і неінституціональних форм спілкування. Проаналізовано теоретичні аспекти методології, пов'язані з критичним, дескриптивним і постмодерністським дискурс-аналізом. У межах системи поглядів різних наукових шкіл виділено основні проблеми в дослідженні сучасної політичної дискурсології і перспективи її розвитку.

Ключові слова: політична дискурсологія, політична лінгвістика, політичний дискурс, політична комунікація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтенсивний розвиток політичних технологій і зростаюча роль засобів масової інформації сприяє збільшенню уваги в сучасному суспільстві до політичної комунікації. Стає очевидним, що розв'язання низки політичних питань залежить від того, наскільки вдало використовуються мовні засоби, адже за своєю природою політичні дії є мовленнєвими. **Актуальність** нашої статті визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення політичного дискурсу, зокрема мовленнєвої поведінки політиків, вербальних і риторичних стратегій в політичній діяльності, механізмів породження і функціонування політичних текстів, а також зумовлюється тенденціями розвитку політичної дискурсології – сучасної галузі гуманітарних знань.

Мета статті – дослідити проблеми політичної дискурсології як нового наукового напрямку; визначити основні підходи до інтерпретації політичного дискурсу.

Сутність феномену політичного дискурсу розглядають різні гуманітарні науки, насамперед найновіша – політична дискурсологія – і політична лінгвістика загалом. Остання досліджує мовні ресурси як засоби боротьби за політичну владу і маніпуляції суспільною свідомістю [3; 10]. В. З. Де-

м'янков розглядає політичний дискурс як предмет політологічної філології, тобто з погляду політологічної лінгвістики й політологічного літературознавства. Якщо політологічна лінгвістика вивчає синтактику, семантику і прагматику політичного дискурсу, його моделювання та інтерпретацію, то політологічне літературознавство – сюжети, мотиви, жанри і т.ін. Як стверджує вчений, опис політичного дискурсу лише в лінгвістичних термінах без залучення літературознавчих не може бути адекватним [6]. У контексті наведеної думки підкреслимо, що саме політична дискурсологія передбачає комплексне вивчення політичного дискурсу. Вперше термін нового гуманітарного напрямку з'явився у працях уральської наукової школи (2004 р.). О. Ф. Русакова зазначає, що предметну галузь політичної дискурсології складають як питання загального порядку, пов'язані з вивченням сутності, структури і функцій політичного дискурсу, так і більш часткові, які стосуються дослідження конкретних видів політичного дискурсу, наприклад, дискурсів національної, наднаціональної, регіональної ідентичності, демократичного й авторитарного дискурсу, дискурсу расизму, дискурсів суспільних рухів і політичних партій, протестного дискурсу, парламентського дискурсу, політичного медіадискурсу, дискурсу політичних міфологій, політичного брэнда та ін. [9, с. 117].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається глобалізація політичної дискурсології, як і політичної лінгвістики в цілому. Виділяють три основні мегарегіональні наукові об'єднання: північноамериканське (Р. Андерсон, В. Бенуа, П. Лазарсфельд, Дж. Лакофф, Г. Лассвелл, У. Ліппманн та ін.), східноєвропейське (Л. Є. Бессонова, Е. Лассан, Н. Б. Мечковська, Б. Ю. Норман, І. Ф. Ухванова-Шмигова) і західноєвропейське (Р. Бахем, Т. ван Дейк, Р. Водак, М. Пеше, Н. Феркло, М. Фуко та ін.). Спільними аспектами дослідження політичної комунікації у представлених мегарегіонах, на думку Е. В. Будаєва і А. П. Чудінова, є такі: мовні, текстові й дискурсивні феномени; синхронний і діахронний опис; загальні закономірності політичної комунікації та ідіостилі різних політичних лідерів, напрямів і партій; різновиди політичного дискурсу; зіставне дослідження; дескриптивний і критичний опис; методи (когнітивний, риторичний, дискурсивний та ін.) [3]. Коло наукових інтересів політичної дискурсології збільшується завдяки включенню в аналіз нових аспектів взаємодії мови, влади й суспільства. Активно обговорюються проблеми наукового аналізу політичного дискурсу та його видів, особливо тих, які є репрезентантами ідентичностей (національних, расових, регіональних, партійних, статусних, ідеологічних та ін.).

На особливу увагу заслуговують аспекти методології досліджень політичної комунікації, зокрема базові методи – риторичний, когнітивний, дискурсивний. Перший напрям відображає традиційні погляди на вивчення мови політики, мовні одиниці розглядаються як форма для передачі думки, і основна увага приділяється прийомам створення та інсценування політичних текстів. Другий напрям розвиває когнітивний підхід, відповідно до якого мовленнєва діяльність сприймається як відображення наявної в свідомості людей картини світу, як матеріал для вивчення національної та індивідуальної ментальності. Третій напрям культивує дискурсивний підхід, що передбачає вивчення політичного тексту в дискурсі, тобто важливе значення надається умовам створення і функціонування тексту, його взаємодії з іншими текстами, національною культурою і традиціями, політичною ситуацією в регіоні, країні і світі [3; 9; 11].

У сучасній літературі виділяють такі провідні напрями й підходи в галузі досліджень політичного дискурсу, як критичний дискурс-аналіз, дескриптивний дискурс-аналіз, постмодерністський дискурс-аналіз [3; 9; 10; 13; 14]. Критичний аналіз політичного дискурсу передбачає аналіз дискурсів панування і підкорення, вербальної репрезентації стосунків ідеологічного домінування та ідентифікації соціальних суб'єктів у процесі комунікації; чітко виражена установка на критику і викриття дискримінаційного і репресивного змісту. На відміну від попереднього напрямку дескриптивний дискурс-аналіз спрямований на опис явищ політичного простору без власної ідеологічної оцінки. Постмодерністський підхід трактує дискурс як практику соціального конструювання. Дискурси розглядаються як відкриті, рухливі й мінливі утворення, які перебувають у постійній взаємодії і конфлікті з іншими дискурсами, безперервно конкурують між собою за певний спосіб інтерпретації.

Різні підходи в дослідженнях політичного дискурсу відображають багатоаспектність означеного поняття. Крім того, дискурс – складний феномен, спектр можливих його трактувань є ширшим, ніж у будь-якого іншого філологічного терміна [7, с. 29]. Розглянемо різні погляди щодо розуміння політичного дискурсу як ключового поняття політичної дискурсології. Принагідно нагадаємо про термі-

нологічну розгалуженість у досліджуваній нами галузі. Близькими за значеннями є поняття політичного дискурсу і політичної комунікації, які вслід за О. Й. Шейгал ми використовуємо як синоніми. Дослідниця також уточнює поняття «мова політики» і «політична мова». Під мовою політики вона розуміє структуровану сукупність знаків, що утворюють семіотичний простір політичного дискурсу, а політична мова використовується для маніпуляцій в інших сферах спілкування – побутовому, рекламному, педагогічному, релігійному [11, с. 31–32].

Поняття політичного дискурсу розглядається у працях А. М. Баранова, Е. В. Будаєва, Т. ван Дейка, В. З. Дем'янка, Г. Г. Почепцова, О. Ф. Русакової, А. П. Чудінова, В. І. Шаховського, О. Й. Шейгал та ін. Багато дослідників вважають політичний дискурс явищем лише публічної сфери. А. М. Баранов і Е. Г. Казакевич визначають цей феномен як сукупність усіх мовленнєвих актів, які використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, що виникли під впливом певних традицій [2, с. 6]. Т. ван Дейк сутність політичного дискурсу пов'язує із діяльністю політиків у інституціональному спілкуванні: під час засідання уряду, сесії парламенту, з'їзду партії і т. ін. Відповідно жанрами політичного дискурсу виступають промови політиків, партійні програми, парламентські дебати, урядові обговорення, тобто ті, які відображають політичний акт в політичному оточенні [12]. Такого підходу дотримується також Р. Водак, яка вважає, що критерієм включення певного тексту до поля політичного дискурсу має бути ідентичність інтенціональної природи цього тексту для дискурсу, що полягає в боротьбі за владу [4, с. 37]. У подібних визначеннях відображено вузьке розуміння досліджуваного явища, проте це швидше традиційний погляд на політичний дискурс як інституціональний тип, що являє собою спілкування в межах статусно-рольових відносин, де мовець виступає як представник певного соціального статусу (протилежне поняття – персональний дискурс, в якому адресант виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу) [8].

У визначенні меж політичного дискурсу О. Й. Шейгал виходить із широкого розуміння політичної комунікації і включає в її структуру як інституціональні, так і неінституціональні форми спілкування, в яких до сфери політики належить хоча б один зі складників: суб'єкт, адресат або зміст [11, с. 34]. Свою точку зору дослідниця доводить польовим підходом до аналізу структури політичного дискурсу, який дав змогу виявити сфери його перетину з іншими різновидами інституціонального дискурсу (науковим, рекламним, юридичним та іншими), а також з неінституціональними формами спілкування (художній і побутовий дискурс). А. М. Баранов в останніх доробках теж вкладає широкий смисл у визначення політичного дискурсу як сукупності дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу і формують конкретну тематику політичної комунікації [1, с. 245–246]. Широке розуміння політичного дискурсу є підґрунтям значної кількості сучасних досліджень, зокрема тих, що розкривають його жанрові особливості. Наприклад, виділено такі різновиди: інституціональний політичний дискурс (передвиборна агітація, парламентські дебати, офіційні промови та інтерв'ю політичних лідерів та ін.); медійний політичний дискурс (тексти, створені журналістами і поширені засобами мас-медіа); офіційно-діловий політичний дискурс (тексти для співробітників державного апарату); політичний дискурс «пересічних громадян» (листи, адресовані політикам або державним інститутам); «політичні детективи», «політична поезія» і тексти політичних мемуарів; тексти наукової комунікації, присвячені політиці [5, с. 474–475].

Виокремлюючи концепт влади, вчені також розглядають політичний дискурс як комунікативно-знакову систему, що являє собою ресурс влади і виконує такі функції: культурно-символічна репрезентація влади; смислопородження та ідентифікація; комунікативне домінування [10]. О. Ф. Русакова робить огляд, що в цілому політичний дискурс багато дослідників інтерпретує як знаково-символічний спосіб комунікації, націлений на вироблення знань, образів, смислів, значень, цінностей, інтерпретацій, які виконують функції репрезентації, позиціонування й ієрархізації соціальних суб'єктів в динамічному просторі політичного поля [9, с. 117].

Як бачимо, у сучасних дослідженнях виділяються два рівні у визначенні політичної комунікації, представлені інституціональними й неінституціональними формами спілкування, що корелюють із підходами до інтерпретації політичного дискурсу, а саме: лінгвістичним, який акумулює методи різних мовознавчих дисциплін; кратологічним, що передбачає трактування дискурсу на основі характеристики концепту влади; семіотичним, який розглядає політичний дискурс як знаково-символічне утворення і комунікативний простір, де відбувається конструювання політичної реальності.

Висновки. Отже, основні проблеми політичної дискурсології пов'язані з дослідженням сутності і феноменології політичного дискурсу, а саме: вивчення підходів до його трактування, а також інтерпретаційних можливостей всього поняттєвого апарату політичної дискурсології; розкриття інституціональної і неінституціональної природи політичної комунікації; дослідження політичного дискурсу з погляду національної специфіки (політична метафорика); вивчення дискурсів окремих політиків, партій, політичних ситуацій і подій; висвітлення історичних закономірностей розвитку політичної комунікації; дослідження політичного дискурсу у поєднанні з іншими типами (медіадискурс, науковий, побутовий та ін.); вивчення питань теоретичного моделювання і методології політичного дискурсу з урахуванням мовних, когнітивних і дискурсивних явищ.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективними завданнями у галузі політичної дискурсології вважаємо розкриття інноваційного потенціалу в застосуванні методології дискурс-аналізу у процесі вивчення сучасного політичного простору; уточнення меж політичного дискурсу та його жанрових різновидів; визначення критеріїв відбору мовних засобів з урахуванням цілей політичного дискурсу, інтенцій мовця і політичної ситуації; аналіз семиотичних систем політичного дискурсу з урахуванням інституціональних і неінституціональних форм спілкування.

Викладений матеріал, безперечно, не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. У цілому політична дискурсологія як мультидисциплінарна галузь перебуває на початковому етапі розвитку і відкрита для наукового обговорення питань, пов'язаних з особливостями її предметного змісту і методології.

Джерела та література

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учеб. пособие / А. Н. Баранов. – М. : Едито-риал УРСС, 2003. – 360 с.
2. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 42 с.
3. Будаев Э. В. Современная политическая лингвистика / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург : [б. и.], 2006. – 267 с.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак. – Волгоград : Перемена, 1997. – 139 с.
5. Дедушкина Т. А. Жанровое пространство политического дискурса / Т. А. Дедушкина // *Studia Linguistica*. – К., 2011. – Вып. 5. – С. 472–477.
6. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // *Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования*. – М., 2002. – № 3. – С. 32–43.
7. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / ред. І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – 356 с.
8. Карасик В. В. О типах дискурса / В. В. Карасик // *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр.* – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
9. Русакова О. Ф. Политическая дискурсология: актуальность исследования и теоретико-методологические основания / О. Ф. Русакова // *Изв. Урал. гос. ун-та*. – 2008. – № 61. – С. 114–122.
10. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ (Серия «Дискурсология»). – Екатеринбург : Изд. дом «Дискурс-Пи», 2006. – 177 с.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дис. ... д-ра филол. наук / Е. И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.
12. Dijk T. A. van. What is Political Discourse Analysis [Electronic resource] / T. A. van Dijk. – Amsterdam, 1998. – Mode of access : <http://www.discourse-in-society.org>.
13. *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. – N. Y., 2005. – 315 p.
14. Fairclough I. *Political Discourse Analysis: A Method for Advanced Students* / I. Fairclough, N. Fairclough. – Routledge, 2012. – 266 p.

Соколовская Светлана. Политическая дискурсология: проблемы и перспективы развития. В статье излагаются вопросы, которые раскрывают предметную область политической дискурсологии как нового научного направления. Основное внимание акцентируется на аспектах исследования сущности и феноменологии политического дискурса. Предлагается обзор разных толкований исследуемого явления как институционального и неинституционального типа, что соотносится с такими подходами к интерпретации политического дискурса, как лингвистический, кратологический, семиотический. Последний оказывается в центре внимания научной общественности, согласно которому политический дискурс рассматривается как знаково-символическое образование и коммуникативное пространство, в котором происходит конструирование политической реальности и взаимодействие знаков и символов политической системы. Также анализируются

теоретические аспекты методологии, касающиеся критического, дескриптивного и постмодернистского дискурс-анализа. В рамках системы взглядов разных научных школ выделены основные проблемы в исследованиях современной политической дискурсологии и перспективы ее развития.

Ключевые слова: политическая дискурсология, политическая лингвистика, политический дискурс, политическая коммуникация.

Sokolovska Svitlana. Political Discourse Analysis: Scientific Challenges and Development Prospects. The article presents the subject-matter of political discourse analysis as a new branch of linguistics. The main attention is focused on the research aspects concerning the essence and phenomenology of the political discourse. The paper deals with the definitions based on the differentiation of the institutional and non-institutional speech forms and such approaches to the political discourse interpretation as linguistic, cratologic, and semiotic ones. The latter is presented in many works. According to it political discourse is interpreted as the semiotic and communicative space, in which the building of political reality and the political system signs interaction take place. The theoretical aspects of methodology are also analysed. They are pertinent to the critical, descriptive, and postmodern methods of discourse analysis. Within the framework of the system of different views the dominant scientific challenges and development prospects in the contemporary political discourse analysis are revealed.

Key words: political discourse analysis, political linguistics, political discourse, political communication.

Стаття надійшла до редколегії
15.03.2013 р.

УДК 821.111'22

Людмила Солощук

Вербальні та невербальні аспекти дискурсивної взаємодії як відображення полікодової природи комунікативного процесу

У статті розглянуто макрорівневі особливості дискурсивних закономірностей взаємодії вербальних і невербальних компонентів як знаків різних кодових систем, що є актуальним для дослідження сучасного комунікативного простору з характерною для нього диверсифікацією структури та функцій. Полікодовість комунікативного процесу підтверджується здатністю невербального компонента комунікації до автономного функціонування, яке забезпечується і конвенційною природою самого невербального компонента, і властивостями дискурсивної особистості до його адекватної інтерпретації.

Ключові слова: автономне функціонування, диверсифікація, дискурсивна особистість, конвенційна природа, макрорівень, невербальний компонент, полікодовість.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відкриття в будь-якій науці не можуть відбутися раніше від належного часу. Визначення комунікації як полікодового утворення, семіотичної комплексності сучасного комунікативного процесу, інтеграції в комунікативне ціле вербальних, візуальних, аудіальних та інших компонентів дає змогу сприймати невербальні компоненти комунікації як повноцінний об'єкт лінгвістичних досліджень. Антропоцентрична парадигма дослідження мови, що стала однією із центральних у науці про засоби людського спілкування, послугувала основою для залучення невербальних компонентів комунікації в коло інтересів мовознавчих розвідок, адже процеси глобалізації та інформатизації як провідні риси ХХІ століття стимулюють лінгвістику досліджувати комунікацію у всіх її проявах. Мову тепер розглядають не тільки зсередини, у термінах її формальних властивостей (таким би було формалізоване пояснення, що встановлює відношення між елементами виключно мовного твору – тексту), але й ззовні, з точки зору того, що вона дає системам, у котрі входить у якості підсистеми, – культурам, соціальним системам, системам думок, як відзначають В. З. Дем'янков, О. Є. Кібрик та багато інших. Безумовно, комунікативні здібності мовця виявляються, насамперед, на вербальному рівні, але комунікація – це складний комплекс, і зараз уже не викликає сумніву теза про те, що мистецтво спілкування повинно трактуватися як єдність вербального та невербального, тому що впливове мовлення визначається семантикою жестів, міміки, поглядів, поз, інтонацій тощо. Дослідження НВК є внеском у розвиток дискурсивної прагматики, на необхідності опису структури і динамічності якої наголошується в сучасному мовознавстві [4].